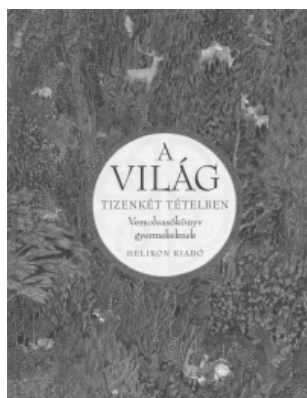

Világ lepkeszárnyon

A VILÁG TIZENKÉT TÉTELBEŒ – VERSOLVASÓKÖNYV GYERMEKEKNEK

Helikon Kiadó
Budapest, 2007
190 oldal, 3990 Ft

A gyermekirodalom kutatásának jelentős alapproblémája az, hogy hogyan definiálja önmaga tárgykörét, lehetőség szerint anélkül, hogy olyan, nem túlzottan termékeny opozíciók első tagjaként tudja azt elhelyezni, mint gyerek és felnőtt, ifjúsági és magas, szórakoztató és komoly. Ebben a tekintetben a gyermekirodalom-kutatás hasonlatos más peremirodalmi műfajok vizsgálatához, mely során rendre a populáris és elit (modernista gyökerű) dichotómia vonatkoztatási rendszerét megkerülve látszik érdemesnek valamiképp kijelölni a vizsgálódás tárgyának jellemzőit és a munka elméleti háttérét. Beszéljünk akár a képregények, a fantasztikus irodalom, a film noir vagy épp a popzene kutatásáról, a tét egyaránt abban rejlik, hogy sikerül-e egy autonóm, az adott kulturális produktum és gyakorlat megértését leginkább elősegítő, elsősorban saját maga előfeltevéseihez következetes elméleti és fogalmi bázist létrehozni, mely ugyanakkor nyitott marad a korszerű bölceleti diskurzusokra és tárdiszciplínákra (filozófia, kulturális antropológia, szociológia stb.), és alapja lehet a szélesebb szakmai közönséggel történő párbeszédnek.

1999-ben a Helikon Kiadó gondozásában jelent meg a *Gyermekirodalom* című szakkönyv Komáromi Gabriella szerkesztésében, melynek legnagyobb érdeme talán épp az a polémia, melyet megjelenésével kiváltott. Lovász Andrea az *Új Forrás* 2001/8-as számában épp szemléletbeli konzervativizmusa és elméleti következetlensége miatt kritizálta élesen a munkát, egyben alapot adva a további vitának, mely szükségszerűen maga után vont a gyermekirodalom jelenségének át- meg átgondolását és felülvizsgálatát. A gyermekirodalom kutatásában azóta is új, reflektív hangvételű tanulmányok jelennek meg, melyek, ha a fentebb vázolt definiálást és kontextualizálást nem is tudják megnyugtatóan elvégezni, fontos belátásokkal járulnak hozzá a diszciplína szakmai szigorúságának elmélyítéséhez és a tárgykör autonómiájának megteremtéséhez, illetőleg a gyermekirodalom kanonizációjához.

Sebestyén Attila írja az *Alföld* 2004/8-as számában a *Vásárhelyi vásárról*, Kovács András Ferenc kitűnő – „kicsiknek és nagyoknak” egyaránt ajánlott – könyvéről írott recenziójában: „Az ifjúsági és gyermekirodalom sokáig kívül rekedt az ún. *felnőtt* irodalommal foglalkozók érdeklődési körén. Ez pedig a szerzők egy része szerint a diskurzus szimplifikálódásához, közhelyessé válásához vezetett. Azaz: a *gyermekirodalom-tudomány* nem vagy nem kellőképpen tartott lépést az újabb irodalomértelmezői fejleményekkel.

Gyakran elhangzó vád például az, hogy a gyerekirodalommal kapcsolatosan döntően csak fejlődéslelektani és pedagógiai fejtegetések szólnak meg, melyekhez nem éppen korszerű irodalom-felfogás társul. Az etikai nevelésre fektetett hangsúly a befogadást jóformán a tartalomfelmondásra, az *eszmei mondanivaló* megtalálására redukálja.” (Kiemelések az eredetiben.) A gyerekirodalommal való szakmai foglalatosság azért is felelősségteljes vállalás, mert ez a szakmai tér jelenti a gyermekkönyvek elsődleges recepcióját, illetőleg a gyermekirodalmi kánon egyik fő alakító erejét. Mindez hatással lehet pl. a kiadói stratégiák működésére, illetőleg a gyerekeknek készült válogatások, antológiák összetételére.

Tévedés lenne azt gondolni, hogy a gyermekkönyvek politikájában – az etikai, világnézeti, erkölcsi nevelés kereteinek és elvárásrendszerének meghatározásával – *nagyobb* lenne bizonyos hatalmi és döntéshozó praxisok szerepe, mint pl. a szépirodalom összességének esetében. Meglátásom szerint a különbség elsősorban ott van, hogy míg egyéb kulturális gyakorlatok esetében a domináns hatalmi struktúra (és itt nem rövid távú aktuális berendezkedésre, hanem nagyobb léptékű kulturális szerkezetekre gondolok) rejtetten, nehezebben tetten érhetően, az intézményi rendszerek és a kanonizációs stratégiák szabályozott útjain keresztül hagyja rajta nyomát a termékegyüttesen, addig a célzatosan gyerekeknek szóló irodalom kiválasztásának esetében egyfajta erkölcsi és eszmei elvárásrend dominanciája és nyílt számonkérése valósul meg, nem egyszer jellemzően megelőzve pl. esztétikai szempontokat. Fontos hangsúlyozni, hogy a gyerekirodalom szakmai befogadásáról, pedagógiai felhasználásáról és értelmezési gyakorlatáról van szó, nem pedig magáról az alkotói oldalról. Ez utóbbi területen mindig is rendkívüli teljesítményeknek örvendhettünk – elég megemlíteni pl. Karinthy Frigyes, Janikovszky Évát, Lázár Ervint, illetőleg a világszínvonalú vershagyományból Weöres Sándort és Nemes Nagy Ágnes. A kortárs magyar irodalmi gyakorlatban ez a színvonal szerencsésen megmaradt, sőt, afféle gyerekkönyv-renezánszról beszélhetünk. A már említett Kovács András Ferenc verseskötetei mellett említhetjük – többek között – Szijj Ferenc kitűnő *Szuromberek királyfiját*, Darvasi László *Trapitijét*, vagy Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* című verses regényét. Kivétel nélkül olyan szövegekről van szó (de KAF és Szijj Ferenc talán jobban kiemelkedik a mezőnyből a többieknél), melyek úgy nevezhetőek *gyermekkönyveknek*, hogy azzal bármiféle esztétikai (le)minősítést végeznénk – sőt, a munkák érdeme, hogy a felnőtt olvasókat és a gyerekeket egyaránt képes olvasói élményben részesíteni.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a gyerekirodalomnak majd annyi felnőtt befogadója van, mint gyermek – gondoljunk elsősorban a *felolvasásokra*, ami egy nagyon régi és nagyon szép gyakorlat továbbélése. A most recenzált kötet szerkesztője, Falcsik Mari fel is hívja a figyelmet erre előszavában: „Ez a kötet azért született, hogy a versolvasás – különösen a versek hangos felolvasásának – gyönyörűségét megismertesse mindazokkal, akik még nem próbálták, s újabb örömet szerezzen azoknak, akik már régóta élnek ezzel a csodaszerrel. (...) S miközben ritmusa elringat vagy gyorsabban dobbantja a szívünket, varázslatosan eleven képek sorát festi elénk, annyira átélhetően, hogy az olvasásból felocsúdván nem is értjük, hová tűnt az előbbi látomásunk, amit a zenélő szavak keltettek...” Önmagában bizonyára tévedés lenne azt állítani, hogy ahhoz, hogy egy gyerekvers-antológia elsősorban a *verszene és a meglepő képek ereje általi bevonódás* elementáris tapasztalatát helyezze a válogatás középpontjába, szükséges volt a gyerekirodalom-kutatás hazai megújul(gat)ása is, ám az talán mégsem teljesen véletlen, hogy a Helikon Kiadó ezúttal

egy ilyen szemléletű könyvvel jelentkezett. Hiszen nem könnyű felelősségteljesen meghatározni, mi és mi alapján kerüljön bele egy gyerekeknek szóló kötetbe, de talán a zeneiség (performatívan is elkötelezett) megtapasztalásának élményét megjelölni célként mindenképpen jól megérvelhető és szimpatikus döntés.

Falcsik Mari – mint ahogy az a fentebb idézett sorokból is látható – nem elsősorban úgy tekint a költészetre, mint ami az értelmi és érzelmi befogadás metszéspontjából képes „szórakoztatva nevelni”. Van egy olyan érzésem, mintha ő a „gyermekszemmel rátekinteni a világra” jelenségét félig-meddig metaforikus értelemben használná, azaz egy sajátos, a felnőttek által is felvehető befogadói pozíciót értene alatta, melyet nagyon nehéz volna meghatározni, mégis talán leginkább az „elvarázsolva lenni” zsigeri élményét érthetnénk alatta. Ebben az élményben vélhetően valóban a „zeneiség”-nek van a legnagyobb szerepe, bár én szívesebben beszélnék hangzósságról. Alátámasztja ezt az a mindannyiunk által megélt tapasztalat, hogy gyakran csak évek elteltével, egy-egy véletlen-vétlen újraolvasás és -gondolás során tárul fel egy-egy költemény teljesebb jelentéssége, fogalmi vonatkoztatásai, míg a dallam mindaddig ott élt bennünk, felhangzásakor (történjen akár belül, akár hangosan) pedig újra és újra átélünk valamiféle sajátos – fiziológiai tünetektől sem mentes – elmozdulást, a bensőnk kavargó mozgását, forró vágyat, szerelmet. Egy versértelmezés során nehezen megengedhető dichotómiával élve azt mondhatjuk, hogy a vers képi és fogalmi jelentésmezéjére gyakorta elsősorban a verszenén keresztül hangolódunk rá (e tekintetben nem feltétlenül helyezném ugyanerre a rangra a Falcsik Mari által említett „festőiség”-et), és vélhetően tartósabb és termékenyebb, az irodalmisághoz közelebb álló befogadást eredményez ez, mint valamiféle értelmi alapú megközelítés. Gyanítható, hogy a gyermek befogadók körében (akár éppenséggel azért, mert az értelmi alapú iskolai oktatás még kevésbé kondicionálta őket) ez a fajta vershallgatás hatványozottan jellemző. Ehhez viszont poétikailag igényesen megmunkált költeményekre van szükség, melyek olvasása/hallgatása ily módon mégis bír pedagógiai szempontú hatással is, mely leginkább – Sebestyén Attila említett írásának terminusát kölcsönvéve – egyfajta *versnyelvtan* elsajátításához vezethet. A recenzált kötet esetében a legfontosabb kérdésnek így az tűnik, hogy a válogatás mennyiben képes megfelelni ezen említett, a szerkesztő által is felvállalt kritériumoknak.

A könyv a címben sugallt stratégiát követve – *A világ tizenkét tételben* – tizenkét téma köré rendezi el anyagát. Ez számomra már önmagában ellentmond némileg a fentebb vázolt megfontolásoknak, hiszen mégiscsak tematikusan, azaz tartalmi-fogalmi jelentések alapján szerveződik. Ráadásul sokszor meglehetősen érthetetlen volt számomra egy-egy szöveg adott helyre kerülése. Most csak egy példát említek erre: a *Jó mesék... és rémesek* szekcióban szerepel Swinburne *Árny, csönd és a tenger* című versének részlete, pedig, ha valahová, akkor talán az *Este, este...* blokkba illene jobban. Mindenesetre a viszonylag gyakran jelentkező értetlenség arra enged következtetni, hogy talán tényleg túl könnyű megoldás a tematikus besorolás. Ha már egy külföldi szerző versrészletét említettem, azonnal meg kell jegyeznem két komoly problémát. Az első az, hogy a fordító csak hátul, a tartalomjegyzékben van feltüntetve, és az esetek majd felében ott is elmarad! Pedig épp egy olyan versfeldolgozás fényében, mint ami a szerkesztői bevezetőben megfogalmazódik, nem szabad, nem lehet eltekinteni attól a személytől, aki gyakorlatilag a magyar olvasó számára egyáltalán megtapasztalhatóvá tette az adott költeményt. Ez nagyon súlyos filológiai mulasztás. A másik gond inkább koncepcionális: nem értem, hogy miért van szük-

ség arra, hogy bizonyos verseket csak részleteiben közöl a kötet. Egy vers jelentősége, *formája* mégiscsak önmaga teljességében képes feltárulkozni, és, ha csak egy mód van rá, vagy ha különleges okok nem indokolják az ellenkezőjét, meg kell adni a csonkítatlan mű befogadásának esélyét. Eszembe jut a *Kaláka* zenekar sajátos megzenésítési eljárása, melynek során bizonyos versekből elhagyta az ő finom, harmonikus és legkevésbé sem provokatív hangzásviláguk számára diszsonánsnak tetsző strófákat, mint amilyen pl. a *Tudod, hogy nincs bocsánat* hatodik versszaka: „Atyát hívtál elesten, / embert, ha nincsen isten. / S romlott kölkökre leltél / pszichoanalízisben.” Hasonló diszsonanciáról viszont nem lehet szó a recenzált kötet esetében, éppen ezért teljességgel érthetetlennek és motiválatlannak tartom, hogy csak két strófát közöl az *Itt van az ősz, itt van újra* vagy a *Táncoló tűzliliomok* című költeményekből. A Petőfi-vers egészétől való megfosztottságot az olvasás során személyes rossz érzésként éltem meg, az pedig csak súlyosbítja a helyzetet, hogy a „részlet” megjelölés is elfelejtődött... (Ha már a filológiai hiányosságokról esik szó, nem hagyhatom szó nélkül, hogy a könyv végén található „A kötet szerzői” rovatból kifejezetten sok költő kimaradt, a csak fordítással szereplőket nem is említve olyanok is, mint Radnóti Miklós vagy Arthur Rimbaud. Ráadásul nem értem például, hogy miért nem műfordító Arany János, Kosztolányi Dezső, Vörösmarty Mihály vagy József Attila, ha Áprily Lajos, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes és Várady Szabolcs az, illetve miért nem „író” is Tóth Krisztina vagy Petőfi Sándor, ha Szép Ernő és Babits Mihály az. Bosszantó következetlenségek, sok ilyet lehetne még említeni.)

A válogatásnak számomra van néhány igencsak kérdőjeles része, különösen a hangzóság-élmény elsődlegességét szem előtt tartva. Azt hiszem ugyanis, hogy Vörösmarty Mihály vagy Babits Mihály egy-egy verséből mintha épp az a játékosság, könnyedség, lüktetés hiányozna, melyre egy ilyen antológiában szükség van. Olyan művekre gondolok, mint előbbbitől *A tavaszról*, utóbbitól pedig a *Ballada Írisz fátyoláról* vagy az *Alkony*. (Igaz, teljesen érthetően került viszont bele tőlük a *Petike* és a *Cigánydal*.) A tizenkét tételt bevezető vers, Várady Szabolcs *A világ* című írása pedig meglepően sok helyen akadzik ritmikailag, azzal együtt, hogy kissé gyámoltalanul igyekezik imitálni a gyermeknyelvet. Kosztolányi Dezső munkássága rengeteg ideillő kincset rejt, de nem tartom kifejezetten ide tartozónak *A szegény kisgyermek panaszai* ciklus sok darabját, melyek egy felnőtt távlatából történő visszaemlékezés leggyakrabban fájdalmas szituációját mutatják föl, mely beszédsszituáció (értelmi) megértése mégiscsak fontosnak tűnik, legalábbis a kötetbe válogatott darabok legtöbbszörében (talán az egyetlen valamelyes kivétel a *Mostan színes tintákról álmodom*). (Hasonló okok miatt nem válogatnék be részletet pl. egy gyermekpróza-kötetbe Kertész Imre *Sorstalanság*ából.) A szerkesztő, Falcsik Mari összetett, szép verseit élvezettel olvastam, de egy részük ide illő voltával kapcsolatban szintúgy bizonytalan vagyok. Jóllehet, rögtön azt is hozzá kell tennem, hogy egy változatos, semmilyen szempontból sem egysíkúan válogatott kötetben mégiscsak nagyobb esély van arra, hogy bárki talál kedvére való, hozzá közel álló költeményt, mintha egy határozott irányvonalat próbálna erőltetni a szerkesztő. E kötet kánonja sok szempontból inkább szabadságot ad, mint megköt. Izgalmas ötletnek tartom pl. A. A. Mílné verseinek nagy számú szerepeltetését, hiszen a rá jellemző sajátos, a magyar nyelviségben szokatlan, idegenségét még fordításokban is megőrző nyelvhasználat újszerű tapasztalatokkal és élményekkel szolgál – talán nem túlzás azt sem állítani, hogy nyitottabbá tesz. Ebből a szem-

pontból esetleg hasznos lett volna megpróbálkozni pár darabbal az angol nonszensz költészet alkotóitól (pl. Lewis Carroll) fordításban, de akár Varró Dániel és Kovács András Ferenc saját, kitűnő limerickjei is elfértek volna. De e ponton megállok, hiszen hiánylista felállítása végképp nem feladatomban. A bekerült versek legtöbbje valóban élményszerű, és valamiféle tanulságot az is jelent, hogy nem lehet véletlen, hogy olyan szerzők „gyermekverseit” érzem a legmaradandóbbnak, mint Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor vagy Szabó Lőrinc. Ez is azt bizonyíthatja, hogy a gyermekirodalmat legkevésbé sem az ún. „magas irodalom” peremén kell keresnünk.

A végére hagytam a kötet egyik legnagyobb erényét, Csilléry Orsolya illusztrációs és tervező munkáját, mely által valóban műalkotássá válik a könyv. Legjobban az olyan egész oldalas, fantáziadús, színes képek tetszenek, mint amilyen például Kántor Péter *Csendélet és József Attila Altató* című versei mellett található. Az igényes vizuális kialakítás nagyban kárpótol a korábban említett zavaró filológiai igénytelenségért, mely utóbbira egy gyermekeknek szóló versolvasókönyv esetében különösen illett volna odafigyelni. A szerkesztés korszerű szemléletmódja miatt viszont csak dicsérni tudom mind a szerkesztőt, mind a kiadót.

Lapis József

